

LECH JANICKI
Poznań

WYBRANE ASPEKTY TERMINOLOGII W PRACACH NIEMCOZNAWCZYCH, ZWŁASZCZA PRAWNICZYCH

1. WSTĘP

Celem niniejszych krótkich rozważań jest sprawa polskiej terminologii w odniesieniu do niektórych instytucji niemieckich, przede wszystkim prawnych. W naszym niemcoznawczym piśmiennictwie naukowym i w publicystyce stosowane są bowiem różne określenia (tłumaczenia) pojęć niemieckich, nie ułatwiające lektury prac naukowych i niekiedy mylące tego czytelnika (a także radiosłuchacza lub telewidza), dla którego nie zawsze przystępne są co zawilsze arkana i finezje języka nauki i jej pojęć.

2. DAS VOLK — NARÓD CZY LUD?

Najpierw wypada zająć się po krótku terminologicznymi aspektami związanymi z niemieckim pojęciem narodu. Jest bowiem rzeczą charakterystyczną, że w niemieckim prawie konstytucyjnym także po 1870 r. pojawiło się na określenie narodu niemieckiego pojęcie *deutsche Nation*, zaczerpnięte z nazwy Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego (*Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation*). Zaznaczyć przy tym należy, że dodanie pod koniec XV wieku do pierwotnej nazwy „Święte Cesarstwo Rzymskie” słów „Narodu Niemieckiego” oznaczało nie tyle podkreślenie narodowego charakteru ówczesnej państwowości niemieckiej, ile rezygnację z uniwersalistycznych aspiracji królów niemieckich jako cesarzy rzymskich i wyrażało myśl, że władza cesarska nie sięga (nie ma sięgać) poza obszar Niemiec¹. Określenie „naród niemiecki” czy też „nacja niemiecka” miało zatem wówczas odniesienie raczej zewnętrzno-polityczne i w ówczesnej Rzeszy, będącej luźnym konglomeratem różnych władztw terytorialnych pretendujących do suwerenności państwowej lub ją z różnym nasileniem akcentujących, nie wyrażało instytucji narodu w aspekcie socjopsychologicznym, a więc w dzisiejszym rozumieniu tegoż pojęcia.

¹ M. Szaniecki, *Powszechna historia państwa i prawa*. Warszawa 1973, s. 307.

W adresie Parlamentu (*Reichstag*) Związku Północnoniemieckiego (*Norddeutscher Bund*) z 10 grudnia 1870 r. do króla pruskiego Wilhelma I w sprawie przyjęcia przez niego niemieckiej korony cesarskiej oraz w jego odpowiedzi z 18 grudnia tegoż roku była mowa o Rzeszy Narodu Niemieckiego czy też Rzeszy Nacji Niemieckiej (*Reich Deutscher Nation*)². W innych aktach tego okresu występuje adresowane do wszystkich Niemców, a więc do narodu niemieckiego pojęcie *deutsches Volk*³. Kiedy indziej stosowano przemiennie obydwa określenia: *deutsches Volk* i *deutsche Nation*⁴.

W konstytucji Rzeszy Niemieckiej z 16 kwietnia 1871 r.⁵, a następnie w konstytucji Rzeszy z 11 sierpnia 1919 r. (tzw. weimarskiej) występuje już tylko termin *deutsches Volk*⁶, pod którym rozumiany był bezspornie „naród niemiecki”, tyle tylko, że w preambule konstytucji z 1871 r. naród ten stanowił jeszcze przedmiot woli ustrojodawcy, podczas gdy w konstytucji weimarskiej już woli tej podmiot. Słowa *Dem Deutschen Volke* opatrzone też fronton gmachu *Reichstagsu* w Berlinie.

Pojęciem tym szermowano potem w Rzeszy hitlerowskiej, po części dla upozorowania demokratycznej genezy i ogólnonarodowego odniesienia faszystowskiej totalitarnej dyktatury Hitlera⁷. Równolegle występowało pojęcie „niemieckiej wspólnoty narodowej” (*deutsche Volksgemeinschaft*). Miało ono wyrażać opartą na pierwiastku rasistowskim (na łączniku krwi) jedność polityczno-społeczną Niemiec i to w przeciwieństwie do podziałów klasowych lub partyjnych.

Termin *das deutsche Volk* na określenie ustrojodawcy (źródła władzy państwowej) wystąpił także po II wojnie światowej i to tak w konstytucji (*Verfassung*) Niemieckiej Republiki Demokratycznej z 7 października

² E. R. Huber, *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*. Bd. 2. Stuttgart 1964, s. 281.

³ Tak np. w przemówieniu tegoż Wilhelma I przy okazji proklamacji cesarstwa w dniu 18 stycznia 1871 r. w Wersalu. *Op. cit.*, s. 285.

⁴ Wymienić tu można np. proklamację cesarza Wilhelma I do *Reichstagsu* z 30 listopada 1885 r. oraz mowę tronową Wilhelma II z dnia 25 czerwca 1888 r. Tamże, ss. 307 i 310.

⁵ *Reichsgesetzblatt* — RGBl. — 1871, s. 63.

⁶ RGBl. 1919, s. 1383. Konstytucja ta głosiła w preambule, że nadał ją sobie „naród niemiecki, zjednoczony w swych plemionach” (*Das Deutsche Volk, einig in seinen Stämmen*).

⁷ Przykłady — L. Janicki, *Kilka uwag o pojęciach „Volk” i „Nation” w konstytucjonalizmie niemieckim po 1871 roku*. W: *Pojęcia „Volk” i „Nation” w historii Niemiec*. Pod red. A. Czubińskiego, Poznań 1980, s. 207 i nast. zwł. 210. W tejże zbiorowej monografii, zawierającej materiały z sesji naukowej w Zakładzie Historii Niemiec IH UAM w dniu 15 V 1979 znajdzie czytelnik szerokie omówienie zagadnienia obu tych pojęć.

1949 r.⁸ jak i we wcześniejszej nieco ustawie zasadniczej (*Grundgesetz*) Republiki Federalnej Niemiec z 23 maja tegoż roku⁹. Konstytucja NRD była — jak wiadomo — przygotowywana w założeniu, że będzie to akt ustrojodawczy dla całych popoczdamskich Niemiec jako państwa pod nazwą Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Stała się natomiast konstytucją NRD jako państwa, powstałego na obszarze radzieckiej strefy okupacyjnej Niemiec i radzieckiego sektora Berlina.

Separatystyczna w swym założeniu Ustawa Zasadnicza RFN określa z kolei w swej preambule jako ustrojodawcę również *das deutsche Volk*, czyli w rzeczy samej naród niemiecki, ale z jego ograniczeniem do krajów, które należały do 3 zachodnich stref okupacyjnych. Wzywa ona wszakże „cały naród niemiecki” (*das gesamte deutsche Volk*) do dopełnienia „jedności i wolności Niemiec w ramach swobodnego samostanowienia”. Pojęcie *das deutsche Volk* występuje ponadto w artykułach 1, 139 i 144 tejże konstytucji.

Niezależnie od pojęcia *das deutsche Volk* zaczęło się w doktrynie politycznej RFN na określenie narodu niemieckiego pojawiać także dawne pojęcie „nacja” (*deutsche Nation*) i to na kanwie petryfikującego się podziału politycznego Niemiec popoczdamskich, tj. jako wykładnik substratu ich postulowanego tzw. ponownego zjednoczenia.

Trafiło ono na pewien czas również do prawa konstytucyjnego NRD. Mamy na myśli drugą konstytucję Niemieckiej Republiki Demokratycznej z 6 kwietnia 1968 r.¹⁰, opartą na założeniu, że w ramach szerszej instytucji nacji niemieckiej (narodu niemieckiego) istnieją dwa tzw. narody państwowe (*Staatsvölker*), tj. naród państwowy (*Staatsvolk*) NRD i naród państwowy RFN. Wszelako i w tej konstytucji obok wspomnianego szerszego pojęcia nacji niemieckiej został użyty także (i niejako przemienne) termin *deutsches Volk* (art. 6 ust. 1).

W konstytucji NRD z 6 kwietnia 1968 r. w brzmieniu nowelizacji z 7 października 1974 r.¹¹ nie ma już pojęcia *deutsche Nation* ani *deutsches Volk*. Jako ustrojodawca występuje tu — podobnie, jak to miało miejsce już w wersji pierwotnej tejże konstytucji — termin *das Volk der Deutschen Demokratischen Republik*, do którego jeszcze niżej powrócimy.

Na tle tego co wyżej powiedziano, można przyjąć, że obok oznaczającego bezspornie „naród” lub „nację” pojęcia *Nation* również termin *Volk*, o ile jest opatrzony przymiotnikiem o odniesieniu etnicznym, odpowiada

⁸ *Gesetzblatt* — GBl. — *der DDR* 1949, s. 4.

⁹ *Bundesgesetzblatt* — BGBl. — 1949, s. 1.

¹⁰ GBl. I, 1968, s. 199.

¹¹ GBl. I, 1974, s. 243.

— generalnie rzecz biorąc — polskiemu pojęciu „naród”. Tak więc np. *deutsches Volk* — to „naród niemiecki”, *polnische Volk* — to „naród polski” itd. *Deutsche Volkszugehörigkeit* — to z kolei „niemiecka przynależność narodowa” lub „przynależność do narodu niemieckiego”.

Problem natomiast powstaje, gdy mamy do czynienia ze słowem *Volk* bez przymiotnika etnicznego, zwłaszcza jeśli występuje ono w kontekście społeczno-politycznym. Słowo to bowiem jest także odpowiednikiem polskiego terminu „lud”.

Stąd też przyjęło się tłumaczyć pojęcie *Volk* w tym kontekście właśnie jako lud. I tak też np. niemieckie określenie *Volkssouveränität* jest odpowiednikiem polskich terminów „zwierzchnictwa ludowego”, „suwerenności ludu” lub też „ludowładztwa” i w ten sposób też jest tłumaczone. To samo można powiedzieć o pojęciach inicjatywy ludowej (*Volksbegehren*), referendum ludowego (*Volksentscheid*) oraz głosowania ludowego czyli plebiscytu (*Volksabstimmung*).

Dotyczy to także takich instytucji konstytucyjnoprawnych NRD, jak *Volkskammer* — Izba Ludowa, *Volksvertretung* — przedstawicielstwo ludowe, *das werktätige Volk* — lud pracujący itp. Tłumaczenie w tym wypadku słowa *Volk* jako „lud” wynika z ludowego (socjalistycznego) charakteru ustroju Niemieckiej Republiki Demokratycznej.

W piśmiennictwie naukowym NRD podkreślono w swoim czasie, że pojęcie *Volk* jest używane w znaczeniu identycznym z klasowym pojęciem ludzi pracy, czyli członków tych klas i warstw społecznych, które przez własną fizyczną lub umysłową pracę tworzą materialne, duchowe i kulturowe bogactwo społeczeństwa¹². W tym kontekście nawet historyczne już dzisiaj określenie *Volksdemokratie*, samo w sobie zresztą poniekąd tautologiczne — to odpowiednik naszego, również raczej już historycznego terminu „demokracja ludowa”. Najwyraźniej zresztą słowo *Volk* w znaczeniu „ludu” występuje w nazwie sił zbrojnych NRD: *Nationale Volksarmee* — Narodowa Armia Ludowa.

Trudno natomiast określić w tłumaczeniu na język polski wspomniane pojęcie *das Volk der Deutschen Demokratischen Republik*. Użyte na określenie ustrojodawcy w preambule obowiązującej konstytucji NRD z 1968 r. i ponowione w preambule z 1974 r. oznacza ono z jednej strony całą narodową społeczność państwową NRD, czyli „naród Niemieckiej Republiki Demokratycznej”, aczkolwiek — zgodnie z zasadą ludowładztwa, będącą podstawą ustrojową NRD — może odpowiadać także polskiemu terminowi „lud”.

¹² *Verfassung der Deutschen Demokratischen Republik. Dokumente, Kommentar*. Band 1. Herausgegeben von K. Sorgenicht, W. Weichert, T. Riemann, H.-J. Semler, Berlin 1969, s. 224.

Występuje ono również w art. 6 ust. 2 zmienionego w 1974 r. tekstu konstytucji i to w zbiegu z samym pojęciem *Volk* z ustępu 1 tegoż artykułu, w którym zastąpiło ono wspomniany już wyżej termin *deutsches Volk*. Są to przy tym przepisy dotyczące podwalin polityki zagranicznej Niemieckiej Republiki Demokratycznej i jej międzynarodowych zobowiązań, które odpowiadają interesom *des Volkes* oraz wyrażają ścisły i braterski sojusz z ZSRR, gwarantujący *dem Volk der Deutschen Demokratischen Republik* króczenie dalej drogą socjalizmu i pokoju. W tym wypadku zatem chodzi tu raczej o pojęcie *Volk* w znaczeniu narodu, odpowiadające przyjętej w Niemieckiej Republice Demokratycznej tezie, że w rezultacie przeobrażeń społecznych, jakie dokonały się tam pod przewodnictwem klasy robotniczej po 1945 roku, wyłonił się w NRD naród socjalistyczny, czy też, jak to — powtórzmy — w swoim czasie sformułowano, „naród państwowy NRD”, chociaż wyrasta on ze wspólnego niemieckiego pnia etnicznego¹³.

Tak więc samo pojęcie *das Volk*, odpowiadające generalnie rzecz biorąc bardziej polskiemu słowu „lud” może i winno być tłumaczone jako „naród”, jeśli takie właśnie znaczenie wynika z kontekstu, w jakim pojęcie to zostało użyte. Dotyczy to np. cytowanego wyżej terminu *Staatsvolk* (naród państwowy). Trzeba też mieć na uwadze, że obydwa terminy: „naród” i „lud” nakładają się często na siebie, tj. sprowadzają się niejako do wspólnego mianownika. Stąd też np. takie instytucje (organy), które zostały powołane do życia i działały w radzieckiej strefie okupacyjnej Niemiec, jak *Deutscher Volkskongress* i *Deutscher Volksrat* (a miały one oddziaływać i oddziaływały po części na społeczność narodową całych Niemiec popoczdamskich), mogą być określane bądź to jako „Niemiecki Kongres Narodowy” i „Niemiecka Rada Narodowa”, bądź też jako „Niemiecki Kongres Ludowy” i „Niemiecka Rada Ludowa”¹⁴.

3. DER BUND — KONFEDERACJA, FEDERACJA. DAS REICH — RZESZA

W historii i współczesności państwa niemieckiego pojawia się często na określenie jego formy, związanej z prawną strukturą terytorialno-administracyjną pojęcie *Bund* — „związek” lub też *Reich* — „Rzesza”.

Państwa współczesne przyjęło się dzielić na jednolite (unitarne), tj. takie, które stanowią w społeczności międzynarodowej obecnie zdecydowaną

¹³ Szerzej — L. Janicki, *Republika Federalna Niemiec wobec terytorialno-politycznych następstw klęski i upadku Rzeszy. Zagadnienia prawne*. Wyd. II rozszerzone. Poznań 1986, rozdział V pkt 5 (s. 193 i nast.) oraz przytoczona tam literatura.

¹⁴ Szerzej o tychże instytucjach — zob. L. Janicki, *Ewolucja ustroju politycznego Niemieckiej Republiki Demokratycznej*. Wrocław 1974, s. 17 i nast.

większość (należy do nich Polska, a spośród współczesnych państw niemieckich — Niemiecka Republika Demokratyczna) oraz państwa złożone.

Państwa złożone, pomijając dzisiaj już w gruncie rzeczy historyczne i związane z monarchiami unie personalne i unie realne¹⁵, mają formę albo związku państw, czyli konfederacji (w języku niemieckim *Staatenbund*), albo państwa związkowego (federalnego), czyli federacji (= *Bundesstaat*).

Konfederacja stanowi — przypomnijmy — trwałe, oparte na traktacie międzynarodowym, a więc na normach prawa międzynarodowego, połączenie (związek) dwóch lub więcej państw, pozostających nadal podmiotami prawa międzynarodowego. Podmiotem takim jest równocześnie także sama konfederacja, i to w stopniu odpowiadającym zakresowi przyznanych jej praw i obowiązków ustalonych w traktacie konfederacyjnym¹⁶. I ta forma należy już dzisiaj do historii¹⁷. Nawet Szwajcaria, która była dawniej konfederacją, w 1848 r. przekształciła się w federację, aczkolwiek oficjalna nazwa tego państwa brzmi nadal „Konfederacja Szwajcarska”¹⁸. Jeśli idzie o historię Niemiec — konfederację stanowiło wspomniane już wyżej Święte Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego, czyli (w tłumaczeniu dosłownym) Święta Rzesza Rzymska tegoż narodu, która przestała istnieć w roku 1806. Konfederacją był także Związek Reński (*Rheinbund*) w latach 1806 - 1813 i Związek Niemiecki (*Deutscher Bund*) z lat 1815 - 1866.

Warto przy tej okazji wspomnieć, że termin „konfederacja” pojawił się w latach pięćdziesiątych XX wieku na kanwie rozważań nad tzw. problemem niemieckim po II wojnie światowej, gdy po 1955 r. stało się oczywiste, że problem ewentualnego ponownego zjednoczenia Niemiec nie mógł już być rozwiązany środkami konstytucyjnoprawnymi (państwowoprawnymi), tj. za pomocą wyborów powszechnych. Rozwiązanie takie — jak wiadomo — sugerował m. in. Związek Radziecki w znanej nocie do mocarstw zachodnich z 10 marca 1952 r., przez te mocarstwa wszak-

¹⁵ J. Makowski, *Podręcznik prawa międzynarodowego*. Warszawa 1948, ss. 196 - 200.

¹⁶ Por. A. Klafkowski, *Prawo międzynarodowe publiczne*. Wyd. V zmienione, Warszawa 1979, s. 160 oraz J. Makowski, *op. cit.*, s. 200.

¹⁷ Przykłady historyczne podaje J. Makowski, *ibid.*, s. 201. Specyficzną formę organizacyjną, wykraczającą poza ramy konfederacji posiada brytyjska Wspólnota Narodów (*Commonwealth of Nations*) — zob. A. Klafkowski, *op. cit.*, ss. 161 - 162.

¹⁸ *Confoederatio Helvetica, Confédération Suisse, Schweizerische Eidgenossenschaft, Confederazione Svizzera*. Zob. też konstytucję „Konfederacji Szwajcarskiej” z 29 V 1874 r. z późn. zmianami, w zbiorze: *Die Verfassungen der nichtkommunistischen Staaten Europas* (Hrsg. Peter Cornelius Mayer — *Tasch in Verbindung mit Ion Contiades*), zweite, neubearbeitete Auflage, München 1975, s. 638 i nast.

że nie przyjętej, przy czym dużą rolę odegrało tu negatywne stanowisko rządu RFN i samego kanclerzą Konrada Adenauera¹⁹.

Wtedy też pojawiła się koncepcja konfederacji obu państw niemieckich. Rozważana była w doktrynie RFN i w enuncjacjach politycznych NRD (np. w deklaracji Rady Narodowej Frontu Narodowego Niemiec Demokratycznych z 25 marca 1962 r.). O jej urzeczywistnieniu nie mogło być mowy z uwagi na negatywny stosunek ówczesnego rządu w Bonn do partnerskich (równoprawnych) rokowań z władzami NRD²⁰.

Instytucja konfederacji nie wywołuje specjalnych interesujących nas tu problemów terminologicznych. Występują one natomiast przy federacji, czyli państwie związkowym lub federalnym.

Państwo takie jest zjednoczeniem dwóch lub więcej państw, które tym się różni od konfederacji, że podmiotem prawa międzynarodowego jest w zasadzie jedynie federacja jako całość. Jej części składowe (sfederowane) nie mają prawa secesji, tj. nie mogą jednostronnie zwolnić się od więzi federacyjnych. Więzy te (struktura wewnętrzna federacji, stopień autonomii części składowych i ich kompetencje zewnętrzne, tj. dotyczące stosunków z zagranicą) są bowiem regulowane przez prawo wewnętrzne, konstytucyjne federacji.

Części składowe federacji (ją tworzące) bywają różnie określane. Mogą to być „państwa”, „stany”, „kraje”, „kantony”, „republiki” i in. Były nimi też — np. w Rzeszy Niemieckiej okresu hohenzollernowskiego — księstwa, wielkie księstwa, a nawet królestwa oraz wolne miasta.

Z kolei same federacje również mogą mieć i mają różne nazwy, by wymienić tu Stany Zjednoczone Ameryki (*United States of America*), Stany Zjednoczone Meksykańskie (*Estados Unidos Mexicanos*), Republikę Federacyjną Brazylii (*Republica Federativa do Brasil*), która do 1968 r. zwała się Stanami Zjednoczonymi Brazylii (*Estados Unidos do Brasil*), dalej Wspólnotę (Związek) Australii (*Commonwealth of Australia*), Republikę Federalną Austrii (*Bundesrepublik Österreich*), Federalną Republikę Nigerii (*Federal Republic of Nigeria*), Socjalistyczną Federacyjną Republikę Jugosławii (*Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija*), czy też wspomnianą wyżej Szwajcarię z nieodpowiadającą już jej formie ustrojowej nazwą „Konfederacja Szwajcarska”.

Do państw federalnych zaliczany jest także Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich²¹, który wszakże jest federacją nietypową: posiada

¹⁹ Zob. L. Janicki, *Republika ...*, op. cit., s. 59. Zob. też nowsze enuncjacje na ten temat, zawarte w tygodnikach „Stern” nr 38/1978, ss. 198-202; „Der Spiegel” nr 52/1984, s. 39, nr 4/1986, s. 74 i nr 33/1986, ss. 32-34.

²⁰ Por. L. Janicki, *Republika ...*, op. cit., ss. 113, 184, 197-198.

²¹ J. Makowski, op. cit., s. 204. W świetle obowiązującej konstytucji radzieckiej, uchwalonej 7 października 1977 r., Związek Socjalistycznych Republik

niektóre cechy konfederacji, by wymienić np. prawo secesji, gwarantowane sfederowanym republikom radzieckim (art. 72 konstytucji ZSRR z 7 października 1977 r.), ich odrębną podmiotowość międzynarodowo-prawną (art. 80) oraz to, że one same mogą mieć również formę federacji (Rosyjska Federacyjna Socjalistyczna Republika Rad).

Państwem federalnym jest też Republika Indii oraz od 1 stycznia 1969 r. Czechosłowacka Republika Socjalistyczna, a była nim w pierwszym okresie swego istnienia także Niemiecka Republika Demokratyczna, chociaż nie znajduje to lub nie znajdowało wyrazu w nazwie tych państw²².

W historii ustroju Niemiec federację stanowił (lata 1866 - 1870) Związek Północnoniemiecki (*Norddeutscher Bund*)²³, potem była nią proklamowana 18 stycznia 1871 r. w Wersalu Rzesza Niemiecka (*Deutsches Reich*) i to tak wspomniana już Rzesza cesarska (*hohenzollernowska*) lat 1871 - 1918, jak i Rzesza republikańska (tzw. Weimarska 1919 - 1933).

Jak widzimy — pojęcia „związek” (*Bund*), a także „Rzesza” (*Reich*) występowały zarówno w niemieckich formacjach konfederacyjnych, jak i federacyjnych.

Sam termin „Rzesza” uchodził w okresie Świętej Rzeszy Rzymskiej Narodu Niemieckiego i w okresie Rzeszy hohenzollernowskiej w rzeczy samej za synonim cesarstwa niemieckiego. Tłumaczony był np. na język francuski jako *l'empire* (*L'empire d'Allemagne*). W języku angielskim odpowiadał mu termin *German Empire*. Kłopoty terminologiczne zaczęły się dopiero w 1919 r., kiedy to mimo obalenia (zniesienia) monarchii (cesarstwa) i ustanowienia republiki zachowano nazwę „Rzesza Niemiecka”. Art. 1 konstytucji weimarskiej z 11 sierpnia 1919 r. głosił wyraźnie: „Rzesza Niemiecka jest republiką” (*Das Deutsche Reich ist eine Republik*)²⁴. Prowadziło to do różnych nieporozumień („Cesarstwo Niemieckie

Radzieckich jest z jednej strony socjalistycznym państwem ogólnonarodowym, wyrażającym wolę i interesy robotników, chłopów i inteligencji, ludzi pracy wszystkich narodów i narodowości kraju (art. 1). Uosabia on jećność państwów narodu radzieckiego, zespala wszystkie narody i narodowości w celu wspólnej budowy komunizmu (art. 70, zdanie 2.). Równocześnie jest on jednym związkowym państwem wielonarodowym, utworzonym na zasadzie socjalistycznego federalizmu, w rezultacie swobodnego samookreślenia narodów i dobrowolnego zjednoczenia równoprawnych socjalistycznych republik radzieckich (art. 70, zdanie 1). (Tekst polski konstytucji — Książka i Wiedza, Warszawa 1977). Zob. też A. Klafkowski, *op. cit.*, s. 162.

²² Zob. też T. Szymczak, *Ustrój europejskich państw socjalistycznych*. Warszawa 1983, s. 416 i nast. oraz L. Janicki, *Ewolucja ...*, *op. cit.*, s. 21 i nast. i 30 i nast.

²³ Por. też J. Wąsicki, *Rzesza a kraje niemieckie 1914 - 1949. Między unitaryzmem a federalizmem*. Poznań 1977, rozdział I.

²⁴ Zob. wyżej przypis 6.

jest republiką"!?), a nawet żartów²⁵. W związku z tym później zaczęto w obu językach: francuskim i angielskim określać Rzeszę Niemiecką przy pomocy przejętego przez nie niemieckiego określenia *Reich* (*Reich Allemand, German Reich*).

Nazwa „Rzesza Niemiecka” utrzymała się także w okresie hitlerowskim i to mimo że Niemcy także i wtedy nie były monarchią, co więcej — nie stanowiły już także państwa federalnego, jako że przeprowadzona została wówczas tzw. unifikacja krajów z Rzeszą (*Gleichschaltung der Länder mit dem Reich*), znosząca praktycznie autonomiczną pozycję krajów w Rzeszy²⁶.

4. BUNDESREPUBLIK — REPUBLIKA FEDERALNA

Do ustroju federalnego powrócono w Niemczech po II wojnie światowej. Wprowadziła go pierwsza konstytucja NRD z 7 października 1949 r., opracowana — dodajmy — w założeniu, że będzie to akt ustrojodawczy dla całych popoczdamskich Niemiec. Jej art. 1 głosił przeto w zdaniu 1, że Niemcy są niepodzielną demokratyczną republiką, która opiera się na niemieckich krajach²⁷. Później wszakże — powtórzmy — system federalny został tam zastąpiony ustrojem państwa unitarnego.

Formę federacji (państwa związkowego) przyjęło też państwo utworzone wcześniej, na obszarze trzech zachodnich stref okupacyjnych pod nazwą *Bundesrepublik Deutschland*. W języku polskim ustaliła się i utrwaliła nazwa „Republika Federalna Niemiec”. W pierwszych 20 latach istnienia państwa zachodnioniemieckiego używana była w Polsce na ogół, także oficjalnie, nazwa „Niemiecka Republika Federalna” (NRF). Chodziło wówczas o to, że nazwa *Bundesrepublik Deutschland* miała w intencji jej twórców i interpretatorów podkreślać tezę o kontynuowaniu przez Republikę Federalną państwowości ogólnoniemieckiej, tj. Niemiec czy też Rzeszy Niemieckiej jako państwa w granicach z 31 grudnia 1937 r. Wiązało się to z równoczesną negacją przez państwo zachodnioniemieckie ustaleń terytorialno-politycznych Umowy Poczdamskiej, dotyczących polskiej zachodniej granicy państwowej na Odrze i Nysie Łużyckiej. Gotowość Republiki Federalnej do zawarcia i zawarcie 7 grudnia 1970 r. układu z Polską o podstawach normalizacji wzajemnych stosunków i to na gruncie uznania, że ustalona w Umowie Poczdamskiej granica na Odrze i Nysie Łużyckiej stanowi zachodnią granicę państwową Polskiej

²⁵ Zob. J. Pajewski, *Niemcy w czasach nowożytnych (1517 - 1939)*. Poznań 1947, ss. 303 - 304.

²⁶ Zob. szerzej: J. Wąsicki, *op. cit.*, rozdział V.

²⁷ „Deutschland ist eine unteilbare Republik, sie baut sich auf den deutschen Ländern auf” (GBL d. DDR. 1949, s. 4).

Rzeczypospolitej Ludowej, nienaruszalną teraz i w przyszłości, sprawiło, że termin „Niemiecka Republika Federalna” zastąpiła powszechnie (i zgodnie ze zwyczajami międzynarodowymi) nazwa „Republika Federalna Niemiec”, będąca prawidłowym polskim odpowiednikiem oficjalnej nazwy państwa zachodnioniemieckiego.

Na uwagę zasługuje przy tym fakt, że występuje w niej na określenie formy tego państwa, czyli republiki przymiotnik „federalna”, a nie „związkowa”. Wiąza się z tym lub przynajmniej winny się wiązać określone terminologiczne konsekwencje.

Winno się przeto — naszym zdaniem — stosować przymiotnik „federalny”, „federalna”, „federalne” konsekwentnie w polskich tłumaczeniach tych nazw organów państwowych lub innych instytucji prawnych, politycznych i społecznych RFN, w których to nazwach zaznaczony jest federalny charakter organów czy instytucji zachodnioniemieckich. I tak np. synonimem przyjętego także w naszym słownictwie, bo skądinąd (podobnie jak i termin *Reichstag*) ściśle biorąc nieprzetłumaczalnego pojęcia *Bundestag* jest „Parlament Federalny”. Nazwę *Bundesrat*, czyli swojej drugiej izby prawodawczej RFN należy tłumaczyć jako Radę Federalną. (Praktykowanie niekiedy przenoszenie tego pojęcia niejako „na żywo” do języka polskiego, i to także w jego deklinacyjnych przypadkach *Bundesratu*, *Bundesratowi* itp., razi, jako że chodzi tu o słowo w pełni na język polski przetłumaczalne). *Bundesversammlung* — to w tym przypadku Zgromadzenie Federalne, *Bundespräsident* — to prezydent federalny, *Bundeskanzler* — to kanclerz federalny, *Bundeskanzleramt* — to Federalny Urząd Kanclerski, a *Bundesregierung* — to Rząd Federalny, którego członkowie (*Bundesminister*) — to ministrowie federalni. Z kolei naczelny organ kontroli państwowej szczebla federalnego — *Bundesrechnungshof* — to Federalna Izba Obrachunkowa itd.²⁸ Konsekwentnie też *Bundesverfassungsgericht* — to Federalny Trybunał Konstytucyjny, aczkolwiek w brzmieniu dosłownym chodzi tu o Federalny Sąd Konstytucyjny²⁹.

Analogicznie też pojęcie *Bund*, występujące w zachodnioniemieckiej Ustawie Zasadniczej RFN, winno być tłumaczone jako „federacja”. Pojęcie to występuje m. in. w tytule rozdziału II: *Der Bund und die Länder* (Federacja a kraje) oraz w artykułach, ustalających zwłaszcza podział

²⁸ Por. też spostrzeżenia piszącego te słowa, zawarte w recenzji książki Z. Janowicza, *Tendencje rozwojowe ustroju administracyjnego Niemieckiej Republiki Federalnej*. PTPN Poznań 1969, „Przegląd Zachodni” nr 2/1970, ss. 390-397.

²⁹ Tak też nazywa ten organ K. Skubiszewski, *Zachodnia granica Polski w świetle traktatów*. Poznań 1975, s. 70. Powrócimy do tej sprawy niżej w punkcie 7.

kompetencji między samą federacją a jej częściami składowymi (krajami), czyli między władzami państwowymi szczebla centralnego (federalnego) i szczebla poszczególnych krajów RFN. I tak np. art. 24 ust. 1 konstytucji RFN głosi, że *Der Bund kann durch Gesetz Hoheitsrechte auf zwischenstaatliche Einrichtungen übertragen* (Federacja może przenosić w drodze ustawy prawa zwierzchnie na instytucje międzypaństwowe). Tutaj rzecz jasna — termin *Bund* nie jest synonimem (odpowiednikiem) Republiki Federalnej Niemiec jako całości, nie jest z nią identyczny. Wyraża jedynie element nadrzędny jej wewnętrznej struktury ustrojowej. Jest to element niewątpliwie istotny, który wszakże dopiero łącznie z poszczególnymi dziesięcioma krajami (*Länder*) RFN stanowiącymi jego terytorialno-administracyjną podbudowę, składa się w aspekcie konstytucyjnoprawnym na Republikę Federalną Niemiec jako na państwo federalne.

Uważając, że konsekwencją przyjęcia w polskiej nazwie Republiki zachodnioniemieckiej przymiotnika „Federalna” winno być stosowanie analogicznego przymiotnika w odniesieniu do związanych z nią instytucji szczebla federalnego, wychodzimy z założenia lepszej komunikatywności tekstów, zwłaszcza z punktu widzenia czytelnika, nie obznajomionego z arkanami terminologii naukowej, zwłaszcza prawniczej.

Nie ulega wątpliwości, że poprawny jest w tych wypadkach także przymiotnik „związkowy”, bowiem wiąże się on z terminem „państwo związkowe” na określenie federacji. Przymiotnik „związkowy” wszakże kojarzy się u nas na ogół z instytucjami związków zawodowych, jako że używany bywa w języku polskim zazwyczaj właśnie w tym kontekście. Stąd też np. sformułowanie, że w Republice Federalnej Niemiec istnieje Trybunał Związkowy lub Związkowa Izba Obrachunkowa może nie być „czytelne” i komplikować przyswajanie sobie tekstu.

Uwagi tu poczynione odnoszą się także do terminologii związanej z Austrią i jej instytucjami. Jest tak z uwagi na analogiczną do zachodnioniemieckiej oficjalną nazwę tego państwa, użytą na określenie jego formy, a brzmiącą *Bundesrepublik (Bundesrepublik Österreich)*.

Co innego, gdy w grę wchodzi nazwy organów lub instytucji państwa, które w swej nazwie określa się samo albo w jej polskim przekładzie jest określane jako Związek, Republika Związkowa itp., aczkolwiek i tu trzeba mieć na uwadze wieloznaczność tych terminów w języku polskim, mniej precyzyjnych od takich pojęć jak „federacja” lub „federalny”. Pomijam zarazem ten, wspomniany już wyżej aspekt, że niemieckie słowo „Związek” (*Bund*) może mieć i ma w interesującym nas tu aspekcie odniesienie tak do konfederacji, czyli związku państw, jak i do federacji, tj. państwa związkowego.

5. BUNDESLAND — KRAJ FEDERALNY CZY SFEDEROWANY?

Części składowe Republiki Federalnej Niemiec zostały w jej Ustawie Zasadniczej określone jako „kraje” (*Länder*). Z kolei konstytucje poszczególnych krajów stosują różne określenia na okoliczność ich statusu prawnego³⁰. Pewne różnice występują przy tym, jeśli chodzi o kraje, których akty ustrojodawcze pochodzą jeszcze z okresu okupacyjnego w Niemczech lat 1945–1949 oraz o te, które posiadają konstytucje z okresu po utworzeniu RFN. I tak konstytucja Republiki Bawarii (*Verfassung des Freistaates Bayern*) z 2 grudnia 1946 r. stwierdza, że Bawaria jest republiką o charakterze państwa ludowego i zarazem prawnego, kulturowego i socjalnego, które przystąpi do przyszłego niemieckiego demokratycznego państwa federalnego opartego na swobodnym zespoleniu się pojedynczych państw niemieckich, gwarantującym ich własny państwowoprawny byt³¹. Z kolei Wolne Hanzeatyckie Miasto Brema (konstytucja z 21 października 1947) nazwało się (art. 64) jako państwo (*Staat*), członem (*ein Glied*) „republiki niemieckiej” (*der deutschen Republik*). Podobnie jako człon tejże republiki określiła się Hesja (art. 64 konstytucji z 1 grudnia 1946 r.), podczas gdy Nadrenia-Palatynat w myśl art. 74 konstytucji z 18 maja 1947 r. jest demokratycznym i socjalnym państwem składowym *vel* członkowskim (stanowiącym człon) Niemiec (*Gliedstaat Deutschlands*).

Do Republiki Federalnej Niemiec nawiązują już wyraźnie konstytucje: Szlezwiku-Holsztyna z 13 grudnia 1949 r. (w brzmieniu z 15 marca 1962 r.), Północnej Nadrenii-Westfalii (z 18 czerwca 1950 r.), Dolnej Saksonii, z 13 kwietnia 1951 r. (w brzmieniu ustawy z 23 grudnia 1958 r.), Wolnego i Hanzeatyckiego Miasta Hamburga (z 3 czerwca 1952 r.) oraz Badenii-Wirtembergii (z 11 listopada 1953 r.). Szlezwik-Holsztyn określił się przy tym jako człon (*Glied*) RFN (art. 1), podobnie uczyniła Badenia-Wirtembergia uznająca się zarazem za republikańskie, demokratyczne i socjalne państwo prawne (art. 23), podczas gdy Północna Nadrenia-Westfalia nazwała się państwem składowym *vel* członkowskim (*Gliedstaat*) Republiki Federalnej Niemiec (art. 1 ust. 1), a Dolna Saksonia — republikańskim, demokratycznym i socjalnym państwem prawnym w tejże Republice (art. 1). Konstytucja Kraju Saary z 15 grudnia 1947 r., która

³⁰ Ich teksty — zob. *Verfassungen der deutschen Bundesländer mit Gesetzen über die Landesverfassungsgerichte*. Textausgabe mit ausführlichen Sachverzeichniss. Einführung von Professor Dr. Christian Pestalozza, München (1979).

³¹ „Bayern ist ein Freistaat” (art. 1 ust. 1); „Bayern ist ein Volksstaat” (art. 2 ust. 1); „Bayern ist ein Rechts-, Kultur-, und Sozialstaat” (art. 3 zd. 1); „Bayern wird einem künftigen deutschen demokratischen Bundesstaat beitreten. Er soll auf einem freiwilligen Zusammenschluß der deutschen Einzelstaaten beruhen, deren staatsrechtliches Eigenleben zu sichern ist” (art. 178):

uchwalona została w okresie jej oddzielania przez Francję od Niemiec popoczdamskich, stwierdza jedynie enigmatycznie (art. 60), że chodzi tu o demokratyczny i socjalnie urządzony (*ein demokratisches und sozial geordnetes Bundesland*).

Tym też pojęciem zamierzamy się właśnie pokrótce zająć.

Występuje ono często w zachodnioniemieckim piśmiennictwie na określenie kraju wchodzącego w skład RFN lub — w liczbie mnogiej: *Bundesländer* — jako ich swoisty wspólny mianownik³². Pojęcie to (*Bundesländer*) pojawiło się zresztą już także w konstytucji Republiki Federalnej Austrii z 10 listopada 1920 r. na oznaczenie sumy jej krajów³³, aczkolwiek dominuje w niej w odniesieniu do krajów termin *Land* lub (w liczbie mnogiej) *Länder*³⁴.

Termin *Bundesland* tłumaczony bywa u nas zazwyczaj jako „kraj federalny” czy też „kraj związkowy”, a w liczbie mnogiej jako „kraje federalne” lub „kraje związkowe”. Tak się też zwykło często określać części składowe federacji zachodnioniemieckiej lub austriackiej. Trzeba wszakże mieć na uwadze, że chodzi tu o przymiotnik określający nie formę (strukturę) ustrojową kraju (krajów) tworzących RFN czy Austrię, lecz jego (ich) przynależność do państwa złożonego federalnego (związkowego). Kraje RFN, zresztą podobnie jak kraje austriackie, nie są — jak wiadomo — same w sobie federacjami (państwami federalnymi). Mają struktury z konstytucyjnoprawnego punktu widzenia unitarne. Dotyczyło to i dotyczy także Kraju Saary³⁵.

Dlatego też uważamy, że termin *Bundesland* w odniesieniu do krajów RFN należałoby nie tyle tłumaczyć za pomocą określenia „kraj federalny” czy też używać pojęcia „kraje federalne”, pojęcia — jak widzieliśmy — mylące, bo sugerującego że istnieją w nich wewnętrzne struktury federacyjne (formy państwa federalnego), ile stosować tu najbliższe pojęciu *Bundesland* określenie „kraj federacji” lub „kraj sfederowany”, bądź też mówić — w sposób bardziej opisowy — o „krajach wchodzących w skład RFN”, o jej „krajach składowych” czy też po prostu o „kra-

³² Zob. np. tytuł zbioru — jak wyżej w przypisie 30.

³³ *Verfassung der Bundesrepublik Österreich vom 10. XI 1920*. W zbiorze: *Verfassungen der nichtkommunistischen Staaten Europas*, op. cit., j.w. w przyp. 18. Art. 3 ust. 1: „Das Bundesgebiet umfaßt die Gebiete der Bundesländer”.

³⁴ Zob. tamże, np. art. 2 „Österreich ist ein Bundesstaat. Der Bundesstaat wird gebildet aus den selbständigen Ländern: (...)” Por. też art. art. 6, 16, 22 i in.

³⁵ Odnosi się to także do zasadniczych części składowych Związku Radzieckiego, które są określane konstytucyjnie jako „republiki związkowe” (art. 72 konstytucji ZSRR z 1977 r.), aczkolwiek tylko jedna z nich na ogólną liczbę 15 jest sama w sobie federacją, mianowicie — Rosyjska FSRR. W latach 1922 - 1936 istniała także Zakaukaska Federacyjna Socjalistyczna Republika Radziecka, podzielona potem na 3 „republiki związkowe”: Armeńską, Azerbejdżańską i Gruzińską SRR.

jach RFN". I znowu na zasadzie analogii należy uwagi te odnieść także do krajów (*Bundesländer*) Austrii.

I jeszcze jedno: wspomnieliśmy wyżej, że niektóre kraje RFN określiły się w swych konstytucjach jako *Gliedstaat* — państwo składowe lub członkowskie (stanowiące człon) tejże republiki. Dlatego też za niewłaściwą należy uznać formułę, jaka pojawia się niekiedy w słownikach niemiecko-polskich, a tłumaczącą ów niemiecki termin jako „państwo federalne”³⁶. „Państwo federalne” — to jak już powiedzieliśmy, odpowiednik niemieckiego terminu *Bundesstaat*, natomiast *Gliedstaat* — to tylko część tegoż państwa: *Teil eines Bundesstaates* — jak to prawidłowo formuluje miarodajny niemiecki słownik Gerharda Wahriga³⁷.

6. STAATSRECHTLICH — PRAWNOPAŃSTWOWO CZY PAŃSTWOWO-PRAWNIE?

W piśmiennictwie polskim, także prawniczym, można się niekiedy spotkać z pewną dowolnością w tworzeniu przymiotników złożonych z członów znaczeniowo nierównorzędnych, a ściślej — przymiotników złożonych, tworzonych od rzeczownika połączonego z przymiotnikiem.

Regułą jest, że w takich wypadkach odrzeczownikowa część przymiotnika złożonego jako ważniejsza (istotniejsza) nadaje mu właściwe znaczenie przez to, że stanowi jego część końcową. I tak np. przymiotnik złożony, tworzony od małego miasteczka brzmi: *malomiasteczkowy*, od górnych lotów — *górnolotny*, od ciemnej zieleni — *ciemnozielony*, od barwy złotej — *złotobarwny*, od nauk technicznych — *technicznonaukowy*. Dotyczy to także nazw geograficznych. Dla przykładu przymiotnik złożony pochodzący od nazwy Europa Zachodnia — brzmi *zachodnioeuropejski*, od Niemcy Wschodnie — *wschodnioniemiecki*, od Berlin Zachodni — *zachodnioberliński*, od miejscowości Tarnowskie Góry — *tarnogórski*, a od miasta Nowego Tomysła — *nowotomyski*. Trudno sobie wyobrazić np. takie przymiotniki — jak *niemieckowschodni*, *berlińskozachodni* czy *tomyskonowy*.

Reguła ta odnosi się, rzecz jasna, także do przymiotników złożonych dotyczących poszczególnych gałęzi prawa. Tak więc od prawa międzynarodowego tworzy się przymiotnik *międzynarodoprawny*, od prawa konstytucyjnego — *konstytucyjnoprawny*, od prawa karnego — *karnoprawny*, cywilnego — *cywilnoprawny* itd. W ten sam zresztą sposób tworzo-

³⁶ Zob. np. J. Piprek, J. Ippoldt, *Wielki Słownik Niemiecko-Polski*. Tom I A - K, „Wiedza Powszechna” Warszawa 1969, s. 713.

³⁷ G. Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*. Herausgegeben in Zusammenarbeit mit zahlreichen Wissenschaftlern und anderen Fachleuten Bertelsmann Lexikon-Verlag Gütersloh — Berlin — München — Wien 1968, 1972, strona (szpalta) 1540.

ne są przymiotniki odnoszące się do gałęzi prawa w języku niemieckim. Przykłady: *Völkerrecht*, *völkerrechtlich*, *Verfassungsrecht* — *verfassungsrechtlich*, *Strafrecht* — *strafrechtlich* itd. Konsekwentnie też przymiotnikiem złożonym od terminu „prawo publiczne” jest określenie *publicznoprawny*, a od prawa prywatnego — *prywatnoprawny*.

Często wszakże pojawiają się w naszym słownictwie i piśmiennictwie, także prawniczym, przymiotniki złożone tworzone w sposób odwrotny i niewątpliwie sprzeczny z duchem języka polskiego. Czytamy więc często o zasadach „prawnomiędzynarodowych”, o przepisach „prawnokonstytucyjnych” czy też o normach „prawnokarnych”. Dotyczy to także przymiotnika złożonego, tworzonego od terminu „prawo państwowe”, a brzmiącego często nie „państwowoprawny”, lecz „prawnopaństwowy”. W ten sposób bywa też tłumaczony niemiecki przymiotnik *staatsrechtlicher* (*staatsrechtliche*), pochodzący od odpowiadającego „prawu państwowemu” terminu *Staatsrecht*.

Ta sprawa ma zarazem z terminologicznego punktu widzenia aspekt dodatkowy. Rzecz bowiem w tym, że w języku niemieckim i w terminologii konstytucyjnoprawnej RFN występuje obok wspomnianego co dopiero pojęcia *Staatsrecht* — prawo państwowe, także termin *Rechtsstaat* — państwo prawne (*vide* choćby art. 28 ust. 1 Ustawy Zasadniczej RFN oraz cytowany wyżej w punkcie 5 art. 23 konstytucji Badenii-Wirtembergii i art. 1 konstytucji Dolnej Saksonii). Nie jest więc rzeczą obojętną, jakiego przymiotnika złożonego używamy: „państwowoprawny” czy „prawnopaństwowy”. Pierwszy bowiem — zgodnie z regułami naszego języka — odnosi się, powtórzmy, do prawa państwowego, drugi zaś „prawnopaństwowy” — do państwa prawnego. A są to pojęcia o zupełnie innym znaczeniu. Stosowanie tych przymiotników w sposób przemienny (dowolny) jest zatem ewidentnie niewłaściwe, mylące, przeciwne wymogowi prawniczej, ale i naukowej ścisłości terminologicznej. Dotyczy to, rzecz jasna, także pozostałych, przytoczonych wyżej przykładów.

7. GERICHT, GERICHTSHOF — SĄD, TRYBUNAŁ

Jak już wspomnieliśmy wyżej w punkcie 4, naczelny organ sądownictwa w RFN, uprawniony m.in. do orzekania o zgodności ustaw z konstytucją, nosi nazwę *Bundesverfassungsgericht*, co w dosłownym tłumaczeniu znaczy Federalny Sąd Konstytucyjny. W naszym piśmiennictwie przyjęło się wszakże stosowanie w tym wypadku terminu „trybunał”, mimo że tak właśnie, czyli jako *Gerichtshof* organ ten nie został w języku niemieckim nazwany. Wydaje się jednak, że stosując termin „Federalny Trybunał Konstytucyjny” powinno się czytelnikowi zwracać równocześnie

uwagę przynajmniej na to, iż nie należy mylić albo utożsamiać tego organu z innym organem sądowniczym RFN, a mianowicie z Trybunałem Federalnym (*Bundesgerichtshof*), który jest najwyższym organem wymiaru sprawiedliwości w zakresie sądownictwa powszechnego tego państwa.

Równocześnie należy mieć na uwadze, że sądownictwo konstytucyjne istnieje także w poszczególnych krajach RFN, przy czym w Bawarii, Północnej Nadrenii-Westfalii, w Nadrenii-Palatynacie oraz w Kraju Saary organ tegoż sądownictwa nosi właśnie oficjalną nazwę Trybunału Konstytucyjnego (*Verfassungsgerichtshof*). Wyjątek stanowi tu Hamburg, gdzie działa Hamburski Sąd Konstytucyjny (*Hamburgisches Verfassungsgericht*). Szlezwik-Holsztyn nie posiada w ogóle organu tego rodzaju; jego funkcje zostały tu (zgodnie zresztą z art. 93 ust. 1 punkt 4 Ustawy Zasadniczej) przekazane Federalnemu Trybunałowi Konstytucyjnemu. Natomiast w pozostałych krajach (Badenia-Wirtembergia, Brema, Dolna Saksonia i Hesja) funkcję sądownictwa konstytucyjnego powierzono organom o tradycyjnej nazwie Trybunału Stanu (*Staatsgerichtshof*). Przypomnijmy, że organ o podobnej nazwie: *Staatsgerichtshof für das Deutsche Reich* (Trybunał Stanu dla Rzeszy Niemieckiej) ustanowiła konstytucja weimarska.

I ten niemiecki termin sprawia niekiedy autorom polskim pewien kłopot. Organ o tej nazwie tłumaczony i przedstawiany bywa np. jako Najwyższy Sąd Państwowy, Sąd Państwa, Sąd Państwowy, itp., a więc przy pomocy terminów, które nie są ściśle. Wspomniany Trybunał Stanu dla Rzeszy iNemieckiej nie był np. sądem najwyższym *sensu stricto*; działał bowiem przy Sądzie Rzeszy (*Reichsgericht*), który z kolei stanowił właśnie najwyższy organ tego rodzaju.

A skoro mowa tu o sądach, warto na zakończenie wskazać także na niemiecką nazwę *Amtsgericht*, którą to nazwę posiadały lub posiadają sądy najniższego szczebla, będące odpowiednikami naszych dawnych sądów grodzkich. Termin *Amtsgericht* nie oznacza przy tym, że chodzi tu o „sąd urzędowy”, jakby to można wnosić z występującego tu słowa *Amt*, kojarzącego się z reguły z polskim „urzędem”. To niemieckie pojęcie ma bowiem kilka innych znaczeń: oznacza także obwód administracyjny, obejmujący kilka gmin (*Verwaltungsbezirk aus mehreren Gemeinden*³³). Stąd *Amtsgericht* — to sąd obwodowy i to w rozumieniu obwodu podobnego do terytorialnego zakresu działania byłych sądów grodzkich w Polsce.

I tu jeszcze jedna uwaga. Odpowiednikiem niemieckich rzeczowników złożonych jest w języku polskim na ogół rzeczownik z przymiotnikiem. Tak więc — skoro już mówimy tu o sądach — *Landgericht* to sąd krajo-

³³ Tamże, strona (szpalta) 358.

wy, *Oberlandesgericht* — wyższy sąd krajowy, *Sozialgericht* — sąd socjalny, *Verwaltungsgericht* — sąd administracyjny, *Patentgericht* — sąd patentowy, *Disziplinargericht* — sąd dyscyplinarny, *Verfassungsgericht* — sąd konstytucyjny. Nie można zatem, co jest oczywiste, mówić o „sądzie kraju”, „sądzie administracji” czy też „sądzie konstytucji”. Wyjątek stanowią te niemieckie rzeczowniki (nazwy) złożone, których w języku polskim nie można przedstawić za pomocą rzeczownika z przymiotnikiem, bo przymiotnika odpowiedniego brak. Mówimy przeto o „sądzie pracy” (*Arbeitsgericht*), o „sądzie Rzeszy” (*Reichsgericht*), czy też o „trybunale stanu” (*Staatsgerichtshof*). Wspominamy tu o tym dlatego, że można się czasami spotkać z tłumaczeniem niemieckiego słowa *Verfassungsorgan* jako „organ konstytucji”. Chodzi tu natomiast o organ konstytucyjny, tj. taki, który został zapisany w samej konstytucji i w niej znajduje swą podstawę prawną. Konstytucja jako akt normatywny (ustrojodawczy) sama organów nie posiada, ona jedynie organy państwowe kreuje.

Ramy wyznaczone powyższym rozważaniem pozwoliły na zajęcie się tylko niektórymi kwestiami terminologicznymi. Chodziło o to, by przy ich pomocy wskazać na wagę także i tego problemu w badaniach naukowych, zwłaszcza niemcoznawczych.

